

УДК 346.91  
DOI [https://doi.org/10.32837/pyuv.v2i4\(29\).437](https://doi.org/10.32837/pyuv.v2i4(29).437)

**С. В. Масловський**  
*orcid.org/0000-0002-7563-621X*  
здобувач

*Інституту економіко-правових досліджень  
Національної академії наук України*

## ПОВНОВАЖЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДУ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

**Постановка проблеми.** В умовах продовження реформування судової системи та процесуального законодавства актуалізувалися питання вдосконалення повноважень господарського суду першої інстанції. Варто зазначити, що виникає необхідність не стільки вдосконалити чинне процесуальне законодавство, скільки сформувати новий погляд на здійснення господарським судом його повноважень. Це особливо важливо на тлі прагнень України стати членом європейського співтовариства. Варто підкреслити, що в сучасних умовах «європізації» майже всіх сфер суспільства необхідно, паралельно з вивченням та запозиченням закордонного досвіду, обов'язково враховувати національні особливості розвитку господарських судів і процесуального законодавства. Справді, закордонний досвід, який містить вагомі цінності, сформований протягом багатьох років та визначений у низці міжнародно-правових документів є важливим для подальшого розвитку українського національного законодавства та судочинства, але метою господарського судочинства є ефективний захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, держави. Тому необхідно імplementувати ті міжнародні норми та стандарти, які будуть спрямовані на надійний захист прав та інтересів фізичних і юридичних осіб, держави, причому із застосуванням комплексного підходу. Тому тема дослідження щодо повноважень господарських судів першої інстанції в умовах реформування актуальна.

**Ступінь наукової розробки.** Окремі питання повноважень господарського суду першої інстанції досліджували такі науковці, як: О. Беяневич, А. Бутирський, Н. Іванюта, Л. Ніколенко, О. Подцерковний, В. Резнікова, Т. Степанова, В. Щербина й ін. Однак системного дослідження цього питання в умовах реформування законодавства на підставі порівняльного аналізу не проводилося.

**Метою** статті є дослідження повноважень господарського суду першої інстанції в умовах реформування законодавства із застосуванням порівняльного аналізу.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** В умовах реформування процесуальне законодавство України вдосконалюється з урахуванням

розвитку законодавства інших європейських країн, тому під час дослідження повноважень господарського суду першої інстанції доцільно проаналізувати повноваження судів першої інстанції європейських країн, які розглядають економічні (комерційні) спори. Варто зазначити, що довіра до судів в Україні вкрай низка не тільки у громадян України, а також у закордонних партнерів, які прагнуть розглядати спори в судах інших країн. Тому, як уже підкреслювалося, з метою активізації участі України в економічній сфері європейського співтовариства, залучення інвестицій, розвитку спільного бізнесу із закордонними партнерами варто проаналізувати ті моделі розгляду справ, які існують в економічно розвинених країнах уже довгі роки, з метою їх упровадження в судочинство України.

Економічні (комерційні) спори в європейських країнах урегульовуються залежно від судової системи країни, правил юрисдикції й підсудності, особливостей розгляду зазначених спорів. Економічні (комерційні) спори вирішуються державними судами відповідної країни, а також третейськими судами (комерційними арбітражами, трибуналами) [1, с. 473]. Якщо економічні (комерційні) спори розглядаються державними судами, то це можуть бути суди загальної юрисдикції або спеціальної.

Наприклад, у Німеччині економічні (комерційні) спори розглядаються судами загальної юрисдикції, хоча судова система в Німеччині є найбільш спеціалізованою. При судах першої інстанції існують спеціалізовані палати для комерційних справ (Kammern für Handelssachen), що засідають у складі одного професійного судді і двох підприємців (ehrenamtliche Richter, Handelsrichter), які обираються на конкурсній основі, від трьох до п'яти років для виконання функцій та представляють приватний сектор, бізнес і підприємництво.

Перелік видів справ, що підпадають у Німеччині під категорію комерційних, встановлений у ст. 95 Закону «Про судову систему». Під цю категорію, зокрема, підпадають справи у спорах із комерсантами, які зареєстровані в комерційному чи кооперативному реєстрі, або не перебувають у цих реєстрах, якщо, згідно із чинним законодавством,

ці особи не підлягають реєстрації через свій спеціальний статус. Усього ж дана стаття охоплює вісім категорій справ, які вважаються комерційними [2].

Справи в німецьких судах розглядаються відповідно до правил, встановлених у Цивільному процесуальному кодексі Німеччини 1877 р., який у 2002 р. ухвалений у новій редакції. Суддя в Німеччині відіграє досить активну роль у вирішенні спору. Він наділений повноваженнями опитування свідків, дослідження доказів, повинен звертати увагу сторін на їхні слабкі та сильні аргументи щодо підтвердження чи заперечення по суті позовних вимог. Суддя також має право посилатися на потенційно можливе вирішення спору, пропонуючи сторонам дійти згоди в порядку медіації до початку судового розгляду чи мирової угоди (*Vergleich*) протягом усього періоду розгляду справи. Тобто основним завданням суду є досягнення компромісу між сторонами, про що свідчать положення Цивільного процесуального кодексу Німеччини, норми якого передбачають повернення 2/3 від суми судового збору в разі вирішення справи шляхом укладення мирової угоди (1/3 справ завершуються мировою угодою (*Vergleich*)). Узагалі, тільки після неможливості укласти мирову угоду починається судовий розгляд. За загальним правилом, безпосередній судовий розгляд триває одне судове засідання, яке є основним (*Haupttermin*) [3].

Якщо сторони спору ухвалюють рішення щодо розгляду спору в порядку арбітражу, то роль німецьких державних судів в арбітражному процесі дуже незначна і зводиться до: призначення в необхідних випадках арбітрів; ужиття потрібних негайних забезпечувальних заходів (наприклад, фіксація або збереження речових доказів, заходи щодо забезпечення позову тощо); розгляду скарг на арбітражні рішення; зняття в необхідних випадках показань свідків [2]. Крім того, варто звернути увагу на ст. 1041 Цивільного процесуального кодексу Німеччини, яка визначає, якщо сторони не передбачили іншого, то на вимогу будь-якої з них арбітражний суд може постановити про вжиття будь-яких негайних заходів щодо предмета спору, які він вважає доречними. Водночас дозвіл на примусове застосування цих заходів видається на вимогу заявника відповідним державним судом. У разі необхідності цей суд, також може переформулювати постанову арбітражного суду з метою його належного виконання. Що стосується зняття судом показань свідків, то за німецьким процесуальним законодавством арбітри мають право не тільки бути присутніми під час цієї процедури, але і ставити допитуваним особам необхідні запитання [4].

Варто підкреслити, що основні арбітражні питання в Німеччині регулює Закон «Про арбітраж» 1998 р., який практично цілком заснований на по-

ложеннях Закону про міжнародний комерційний арбітраж UNCITRAL 1985 р. та включений до Цивільного процесуального кодексу Німеччини як його Книга 10 (ст. ст. 1025 – 1066).

Також особливістю судового розгляду економічних (комерційних) спорів у Німеччині є те, що існують сфери, щодо яких законодавча компетенція належить органам Європейського Союзу (далі – ЄС), а не національному законодавцю окремих країн ЄС. Існують норми німецького права, які засновані на положеннях норм Європейського Союзу. У зв'язку із цим іноді трапляється ситуація, яка потребує тлумачення норм Європейського Союзу. Тому суд Німеччини має право призупинити провадження у справі та запросити Суд Європейського Союзу ухвалити своє рішення щодо тлумачення норм ЄС, якщо вважає, що рішення із цього питання є необхідним для вирішення ним справи по суті.

Щодо розгляду економічних (комерційних) спорів в Італії, то вони також розглядаються судами загальної юрисдикції. За італійським судовим процесом майже вся процедура здійснюється в письмовій формі, безумовно, нічого, що не може бути надано в письмовій формі, суддею не розглядається. Тобто всі заяви, докази та будь-які додаткові заяви повинні бути надані суду тільки в письмовій формі з метою забезпечення можливості для іншої сторони з ними ознайомитися. Зазвичай економічні (комерційні) справи суддя розглядає одноосібно, за винятком встановлених законом категорій справ, наприклад, банкрутство, корпоративні спори тощо. Такі справи розглядаються судом у складі трьох професійних суддів.

Італійський судовий процес характеризується тривалим терміном розгляду справ. Європейська комісія зазначила, що час розгляду справи у провадженнях з економічних (комерційних) справ продовжує залишатися одним із найдовших в ЄС у всіх інстанціях [5]. Тому було запропоновано зменшити строки розгляду справ шляхом запровадження ефективної організації розгляду справ та правил, зокрема встановленням чітких строків виконання повноважень суддями [6, с. 20].

Численні реформи процесуального законодавства в Італії не вирішили всіх наявних проблем щодо розгляду економічних (комерційних) спорів. Судовий процес не розмежовується на досудову і судову стадії, хоча конкретна початкова стадія провадження, на якій би проводилася підготовка до розгляду справи в концентрованому підготовчому засіданні, у законодавстві визначена. На так званій досудовій стадії здійснюються: обмін заявами і клопотаннями, вилучення й обмін доказами, перехресні заяви стосовно процедурних аспектів або тимчасового відшкодування, допит свідків і визначення належності та допустимості доказів. Усі дії здійснюються під контролем судді першої

інстанції. Кількість засідань на цьому етапі та питань, які потребують вирішення, не обмежується. Італійські судді проводять нескінченну кількість судових засідань, розпорошених упродовж непередбачуваного періоду часу, тому варто зауважити, що концепція справжнього підготовчого етапу залишається тією бажаною метою, до реалізації якої ще дуже далеко [6, с. 20].

На першому засіданні суддя перевіряє документи, що підтверджують правовий статус сторін та їхніх представників, вивчає всі документи, подані сторонами, пропонує надати додаткові документи. Суддя також розглядає будь-які попередні питання, порушені або в судовому засіданні, або в усній формі, але потім відтворені в письмовій формі на слуханні. Суддя має право визначити строк, протягом якого сторони повинні надати додаткові документи. Згідно з італійським законодавством, суд наділений всіма повноваженнями, необхідними для ефективного, оперативного і справедливого вирішення спору, зокрема щодо встановлення строків для здійснення учасниками процесу процесуальних дій. Суд може застосовувати санкції до сторін та їхніх представників у разі, якщо вони порушили обов'язок сприяти суду справедливо і чесно розглядати справу. Протягом досудового розгляду суддя ухвалює накази, які не можуть бути оскаржені, за винятком того, коли провадження у справі здійснює колегія суддів. У таких випадках сторона може негайно звернутися до колегії суддів, вимагаючи перегляду наказу. Якщо колегія суддів вирішує питання на користь сторони, яка вимагає перегляду наказу, то провадження продовжується з урахуванням рішення колегії.

З метою забезпечення належного виконання судом своїх повноважень було створено *ufficio per il processo* – «офіс з організації провадження». Крім того, законодавці стверджували, що судовий процес має прояви авторитаризму з боку судді, що взагалі неприйнятно в судовому процесі. Тому «офіс з організації провадження» був створений не тільки для розвантаження суддів, а також для впровадження незалежного органу в підготовку справи, але по факту це мало що змінило, принцип оперативності розгляду справ надалі порушується. У 2009 р. судді отримали можливість розглядати справу в порядку спрощеного провадження. Суд на підставі позовної заяви, заслуховуючи думку сторін, може вирішити, як буде розглядатися справа, не допускаючи будь-яких формальностей, що не є суттєвими для захисту прав учасників процесу. Тобто суд за законом остаточно вирішує питання про визначення порядку розгляду справи – загальний чи спрощений. Суд може адаптувати (приспосувати) процедуру її розгляду до конкретних потреб за допомогою запровадження більш гнучкого підходу, який прямо протилежний жорсткому підходу, що характерний для звичайного

провадження в суді першої інстанції. На жаль, спрощене провадження не виявилось дуже успішним на практиці [6].

Після завершення стадії досудового розгляду починається стадія ухвалення рішення. Суддя, який розглядав документи та докази на досудовому розгляді, передає їх до колегії суддів для судового засідання та подальшого ухвалення рішення. Дні судових засідань визначає голова суду, а фактичну дату встановлює суддя під час досудового розгляду. Середній час очікування розгляду економічної (комерційної) справи від слухання, коли сторони підсумовують свої висновки і суддя першої інстанції ухвалює рішення або передає справу до колегії, до дати судового розгляду становить 12–18 місяців. Час очікування від слухання, призначеного для судового розгляду, до часу, коли судові рішення фактично ухвалено судом, практично ідентичний [7]. Ще однією особливістю судового розгляду є те, що після закінчення розгляду справи суд ухвалює рішення, проект якого підписує головуючий суддя та передає його для остаточного складання до канцелярії, після чого рішення повертається для остаточного підписання суддею. Цей термін становить 30 днів після останнього засідання, але на практиці він постійно порушується. Рішення виконується тільки після вручення позивачеві або після видання наказу на примусове виконання.

З аналізу повноважень суду першої інстанції в Італії можна зробити висновок, що в Італії залишився контроль за судовим процесом із боку суду, відсутні законодавчі механізми, що стимулюють до оперативного й ефективного розгляду спору, не визначені критерії застосування конкретних повноважень суду, зокрема під час процесу доказування, вирішення питання про розподіл судових витрат тощо.

Франція стала першою європейською країною, де була здійснена передача комерційних спорів до сфери державного правосуддя і де сьогодні існує розгалужена система спеціалізованих судів для вирішення комерційних спорів – торгових судів. Торгові суди належать до системи загального судочинства Франції. Їхні повноваження, склад і компетенція визначаються р. 7 Комерційного кодексу [8]. Суддями торгових судів є спеціалісти в галузі торгівлі та підприємницької діяльності, судова діяльність для них не є основною.

Повноваження суду першої інстанції передбачають: контроль за дотриманням належного порядку розгляду справи; надання розпоряджень та встановлення термінів щодо вжиття необхідних заходів; ухвалення рішення по всіх заявлених вимогах. Варто зазначити, що під час виконання своїх повноважень суд не має права виходити за їхні межі [9]. За законодавством Франції, метою виконання судом своїх повноважень є примирення

сторін. Тільки якщо сторони не досягнуть примирення – тоді суд має право розглядати спір.

У Сполучених Штатах Америки (далі – США) і Великій Британії економічні (комерційні) спори розглядають суди загальної юрисдикції. Це пов'язано з тим, що ці країни належать до змагального типу правосуддя, загальним правилом якого є пасивна діяльність суду. Саме сторони є активним учасником судового розгляду: надають документи та докази, досліджують їх, ведуть переговори щодо укладення мирової угоди, виступають зі вступними і заключними промовами.

Основним повноваженням суду є ухвалення рішення. Тобто сторони або їхні представники обмінюються змагальними документами, розкривають і досліджують докази перед судом, який за наданими доказами вирішує спір. Повноваження судді практично зводяться до спостереження за діями сторін. Тому за такої постановки питання суду не потрібна спеціалізація в певній галузі права. Хоча треба зазначити, що спеціалізовані суди у США все ж таки існують – це суди у справах про банкрутство (у межах судів загальної юрисдикції) і податкові суди.

Необхідно зазначити, що у Великій Британії теж існують спеціалізовані суди і трибунали: Суд у справах про неспроможність, Суд компаній, Обмежувальний практичний суд, який має право контролювати і припиняти обмежувальну або монополістичну практику у сфері поставки товарів і надання послуг, Суд національних промислових відносин, наділений повноваженнями в галузі промисловості. Що стосується трибуналів, то їх налічується приблизно дві тисячі. Розгляд справ у трибуналах відрізняється простотою, оперативністю і дешевизною. Трибунали не мають власної системи.

За законодавством США деякі категорії економічних (комерційних) спорів розглядають за участю присяжних. У Великій Британії в даний час економічні (комерційні) спори розглядаються без участі присяжних.

За законодавством Великої Британії існує можливість розгляду справ з незначною сумою позову в порядку арбітражного впровадження. Сторони за взаємною згодою можуть ініціювати розгляд справи в арбітражному впровадженні. Варто зауважити, що справи розглядаються спрощено, оперативно, остаточно та без судових витрат судовим розпорядником або суддею. Сторони можуть звернутися із проханням про скасування арбітражного провадження, але в цьому випадку справа буде розглянута відповідно до правил судочинства в першій інстанції, але судовим розпорядником [10]. У США діє Кодекс арбітражного судочинства, згідно з яким економічні (комерційні) справи розглядаються третейськими судами за спрощеними правилами.

Тобто повноваження суду у США і Великій Британії зводяться до спостереження за змагальністю сторін, оцінювання доказів і ухвалення рішення. Таке «обмежено» коло повноважень можна пояснити не тільки змагальністю судового процесу, а й тим, що більшість економічних (комерційних) справ розглядаються поза судовою системою, а саме третейськими судами, арбітражними судами, медіаторами тощо.

**Висновки.** На підставі вищезазначеного можемо констатувати, що дослідження повноважень господарського суду першої інстанції неможливо провести без звернення до закордонного досвіду, який буде сприяти підвищенню якості реформування судочинства та процесуального законодавства. Проведений аналіз повноважень суду щодо розгляду економічних (комерційних) спорів в окремих країнах Європи, США дозволяє виявити низку позитивних елементів, які можна запровадити в Україні з урахуванням національних особливостей. Варто продовжити практику впровадження альтернативних форм вирішення спорів, які спрямовані на позасудове врегулювання економічних (комерційних) спорів.

### Література

1. Попондопуло В. Коммерческое (предпринимательское) право : учебник. 3-е изд., перераб. и доп. Москва : Норма, 2008. 800 с.
2. Захватаев В. Судебная и арбитражная система Германии. *Український адвокат*. 2012. № № 1–2. (65–66). URL: [https://jurliga.ligazakon.net/analitycs/57429\\_sudebnaya-i-arbitrazhnaya-sistema-germanii](https://jurliga.ligazakon.net/analitycs/57429_sudebnaya-i-arbitrazhnaya-sistema-germanii).
3. Тужеляк Н. Європейський досвід. *Юридична газета online*. 2015. № № 22–23 (468–469). URL: <http://jur-gazeta.com/publications/practice/inshe/evropeyskiy-dosvid.html>.
4. Zivilprozessordnung in der Fassung der Bekanntmachung vom 5. Dezember 2005 (BGBl. I S. 3202; 2006 I S. 431; 2007 I S. 1781), die zuletzt durch Artikel 2 des Gesetzes vom 12. Dezember 2019 (BGBl. I S. 2633). URL: [http://www.gesetze-im-internet.de/englisch\\_zpo/index.html](http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_zpo/index.html).
5. Європейська Комісія, Рекомендація для Рекомендації Ради щодо Національної програми реформ в Італії 2017 і позиція Ради щодо Програми розвитку Італії 2017, Брюссель, 22 травня 2017 р., § 15, URL: <https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2017-europeansemester-country-specific-recommendations-commission-recommendationsitaly.pdf>.
6. Ізарова І. Принцип case management в цивільному судочинстві : порівняльне дослідження законодавства Італії та України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2018. № 1 (106). С. 19–23.
7. Meo de Michele. Italian commercial litigation: anoutline. *Журнал зарубіжного законодавства та сравнительного правоведения*. 2016. № 3. С. 69–77.
8. Шепель Т., Бойченко Є. Європейське спрямування господарського судочинства. *Юридична газета online*. 2016. № 11 (509). URL: <http://jur-gazeta.com/publications/practice/gospodarske-pravo/evropeyske-spryamuvannya-gospodarskogo-sudochinstva.html>.

9. Code Of Civil Procedure of France : Official English Translation with the participation of Yves-Antoine Tsegaye. URL: [http://www.legifrance.gouv.fr/content/download/1962/13735/version/3/file/Code\\_39.pdf](http://www.legifrance.gouv.fr/content/download/1962/13735/version/3/file/Code_39.pdf).

10. Ярков В. Арбитражный процесс : учебник. 4-е изд., перераб. и доп. Москва : Инфотропик-Медиа, 2010. 880 с. URL: <https://lawbook.online/rossii-protsess-arbitrajnyiy/arbitrajnyiy-protsess-uchebnik-izd-pererab-dop.html>.

### Анотація

**Масловський С. В. Повноваження господарського суду першої інстанції в умовах реформування законодавства: порівняльний аналіз. – Стаття.**

У статті розглянуто повноваження господарського суду першої інстанції в умовах реформування законодавства, здійснено дослідження повноважень суду деяких країн Європи, Сполучених Штатів Америки та Великої Британії. Наголошено, що економічні (комерційні) спори в європейських країнах розглядаються залежно від судової системи країни, правил підвідомчості й підсудності, особливостей розгляду зазначених спорів. Підкреслено, що в Німеччині, Франції економічні спори розглядаються судами загальної юрисдикції. Суддя в Німеччині відіграє досить активну роль у вирішенні спору. Водночас основним завданням суду є досягнення компромісу між сторонами. Ідентична мета покладена в основу повноважень суду Франції. Тільки якщо сторони не досягнуть примирення – тоді суд має право розглядати спір. В Італії зазвичай економічні (комерційні) спори суддя розглядає одноосібно, за винятком установлених законом категорій справ. В Італії залишився контроль за судовим процесом із боку суду, відсутні законодавчі механізми, що стимулюють до оперативного й ефективного розгляду спору, не визначені критерії застосування конкретних повноважень суду. Суд першої інстанції під час розгляду економічних (комерційних) спорів у Сполучених Штатах Америки та Великій Британії відіграє пасивну роль, що пояснюється не тільки змагальністю судового процесу, а й тим, що більшість економічних (комерційних) справ розглядаються поза судовою системою, а саме третейськими судами, арбітражними судами, медіаторами тощо.

Проведений аналіз повноважень суду щодо розгляду економічних (комерційних) спорів в окремих країнах Європи, США дозволяє виявити низку позитивних елементів, які можна запровадити в Україні з урахуванням національних особливостей. Варто продов-

жити практику впровадження альтернативних форм вирішення спорів, які спрямовані на позасудове врегулювання економічних (комерційних) спорів.

**Ключові слова:** повноваження, господарський суд, перша інстанція, процесуальне законодавство, економічні спори.

### Summary

**Maslovskiy S. V. The authority of the economic court of first instance in the conditions of reforming legislation: a comparative analysis. – Article.**

The article discusses the authority of the Economic Court of first instance in the context of reforming the legislation, the authority of the courts of some countries in Europe, the United States and the United Kingdom have been investigated. It is emphasized that economic (commercial) disputes in European countries are considered depending on the judicial system of the country, rules of jurisdiction and peculiarities of consideration of these disputes. In Germany, France, economic disputes are dealt with by courts of general jurisdiction. The judge in Germany plays a rather active role in the resolution of the dispute. At the same time, the main task of the court is to reach a compromise between the parties. The same purpose is at the heart of the French court's authority. Only if the parties fail to reach reconciliation – then the court has the right to hear the dispute. In Italy, as a rule, economic (commercial) disputes are dealt with alone by the judge, with the exception of the categories of cases prescribed by law. In Italy, there remains control over the court process by the court, there are no legislative mechanisms that encourage prompt and effective dispute resolution, no criteria for the application of specific court powers are defined. In the US and the UK, the court plays a passive role in the consideration of economic (commercial) disputes, which is explained not only by the adversarial process of litigation, but also by the fact that most economic (commercial) cases are heard outside the judicial system, namely by arbitral tribunals, arbitration courts, mediators. The analysis of the court's authority to consider economic (commercial) disputes in some European countries, and the US reveals a number of positive elements that can be introduced in Ukraine, taking into account national peculiarities. The practice of introducing alternative forms of dispute resolution aimed at the out-of-court settlement of economic (commercial) disputes should be continued.

**Key words:** authority, economic court, first instance, procedural legislation, economic disputes.